

פורים משולש

קריאת מגילה

איתא בשו"ע (או"ח תרפח, ו) יום חמשה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשבת, אלא מקדימים לקרותה בערב שבת, וגובים מעות מתנות עניים ומחלקים אותם בו ביום. וביום שבת מוציאים שני ספרים ובשני קורין "ויבא עמלק", ואומרים על הנסים. ואין עושים סעודת פורים עד יום אחד בשבת.

הטעם שגזרו חז"ל שלא לקרות המגילה בשבת הוא משום שהכל חייבים בקריאתה ואין הכל בקיאים בקריאתה, גזירה שמא יטלנה בידו ויוציאנה מרשות היחיד לרשות הרבים, או שיעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים, ויוליכנה אצל בקי לקרות בה. נמצא שבשנה זו תושבי ירושלים שוים בזמן חיוב קריאת המגילה ליתר ערי הארץ שקוראים ביום הששי.

עבר וקרא בשבת

כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח תקיד, ח) שגם לאחר שגזרו חז"ל להקדים קריאת המגילה לערב שבת, אם יקרא המגילה בפורים שחל בשבת, נהי דעבר על גזירת חכמים, מכל מקום מצוה עבד. וכ"כ הגרע"א (דרוש וחידוש מערכה ח') בפשיטות, שאם עבר ותקע שופר בראש השנה שחל בשבת, אע"פ שעבר על שבות דרבנן מכל מקום המצוה קיים בדיעבד ע"ש.

עבר ותקע בשבת

אמנם בספר חכמת שלמה (או"ח תקפח, ה) חולק עליהם, עי"ש שמביא בשם האשל אברהם (סימן ת"ר) שהביא בשם תשובה אחת שנסתפק באם עבר ונטל השופר בשבת ותקע בו וברך אם יצא ידי חובת שופר או לא, ונ"מ לענין שלא יצטרך לברך ביום שני שהחיינו להסוברים דאם בירך ביום ראשון לא יברך ביום שני שהחיינו. והוא על פי מש"כ בשו"ע (או"ח תר, ג) שאם חל יום ראשון בשבת, אומרים שהחיינו בשופר ביום שני. וכתב הרמ"א דיש אומרים לאומרו אפילו אם חל יום ראשון בחול, וכן המנהג במדינות אלו. ועי' במשנ"ב דהיינו אפילו בלא בגד חדש ופרי חדש משום דהיום אין יוצאין בתקיעה של אתמול, ולא אמרינן יומא אריכתא הוא, וה"ה נמי בברכת התקיעה. ומ"מ לכתחילה טוב שילבש התוקע בגד חדש בשופר.

מצוה הבא בעבירה

וכתב החכ"ש שאינו יוצא אפילו בדיעבד, משום דהוי מצוה הבאה בעבירה כיון דעבר אדרבנן. ומוכיח שגם באיסור דרבנן נחשב מצוה הבאה בעבירה, דפסחים (לה, ב) גבי טבל טבול מדרבנן, ופירוש רש"י שם דהוי מצוה הבא בעברה.

ובחלקת יואב (קבא דקשייתא קושיא צ"ט) מביא דברי הגרע"א וחולק עליו דלא קיים מצוה כלל. ובספר קצה המטה על מטה אפרים כתב שאם בירך פשוט דהוי ברכה לבטלה, שאיך יכול לומר אשר קדשנו .. וצונו הרי התורה צווה להקשיב לחז"ל והם אומרים לא לתקוע. אבל אח"כ מביא דברי הגרע"א וכתב שאולי הוי כמו גזל לולב שאע"פ שקנה ביאוש ושנוי רשות אין לו לברך, אבל בכל זאת יוצא ידי"ח, ואולי גם כאן. ולכן יתכן שלא יברך שהחיינו ביו"ט שני.

והנה איתא בר"ה (טז, ב) אמר רבי יצחק כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה, מאי טעמא דלא איערבב שטן. וכתבו התוס' בשם הלכות גדולות, דהא דאמרינן דלא תקעו בראש השנה, לא איירי משום דאינקלע ר"ה בשבת, אלא איירי דאיתיליד אונסא.

ובחלקת יואב מביא ראייה לשיטתו מדברי הבה"ג, דע"כ בשבת ליכא מצוה כלל, ואם כן בשבת לא הוה אנוס בקיום המצוה אלא ליכא מצוה כלל, אך להגרע"א דגם בשבת איכא קיום מצוה, הא אף בר"ה שחל להיות בשבת הוה אנוס בקיום המצוה.

ויש לדחות על פי מש"כ הגר"א קטלר זצ"ל במשנת רבי אהרן שבזה שמראה יראת שמים מופלג שחושש אפילו למיעוטא דמיעוטא שמא יחטא מי שהוא, אז כמו שכותב רש"י שהסיבה שהשטן מתבלבל בתקיעות דמיושב משום שמראים חיבוב המצוות, ה"נ אע"פ שאין תוקעים לא מפסיד.

והגר"א גנחבוסקי זצ"ל (גליון עה"פ) כתב לדחות הראייה, דכמו דאשכחן בחזון איש (שביעית סי' י"ח ס"ק ד') דאף בשמיטה דרבנן יש הברכה דוצויתי את ברכתי, הכי נמי אין מריעין לה מכיון דעשה כתקנת חכמים. ויש להטעים את דבריו על פי מש"כ הר"ן בדרשותיו שאפילו אם חז"ל יטעו לא יפסיד מזה, שבזה שמקשיב לחכמים ישלים החסרון.

מצוה הבא בעבירה

בגליון שם דחה הגר"א הטענה של מצהב"ע משום דדמי לקורע בשבת דיצא ידי קריעה, ולא דיינינן משום מצוה הבאה בעבירה, וכמו שביאר טעמא בירושלמי (פרק האורג ה"ג) דליכא חפץ דעבירה אלא הוה רק פעולה של עבירה. "תמן גוף העבירה הכא הוא עבד עבירה".

עי"ש עוד שמביא דברי המנחת יצחק (ח"ב סי' נ', וח"ט סי' קס"ד) שדן היאך יהא הדין בעבר ותקע בשבת וברוך שהחיינו, האם יברך שהחיינו גם ביום השני, וכתב דתליא במחלוקת הגרע"א וחלקת יואב הנ"ל, דלהחלקת יואב יברך שנית, דהרי התוקע בשבת אינו מצוה כלל, נמצא דעדיין לא בירך שהחיינו על המצוה דתקיעת שופר, משא"כ להגרע"א לא יברך שנית, דהרי התוקע בשבת חשיב מעשה מצוה, וא"כ הרי כבר בירך שהחיינו על תקיעת שופר. וכבר הבאנו שדן בזה הגר"ש קלוגר.

אמנם כתב הגר"א די"ל שאפילו להגרע"א הוי ברכה לבטלה ביום הראשון, דהרי הברכות הם רק מדרבנן, והם אמרו דהשתא לא יתקע ולא יברך על השופר, ואם כן יחזור ויברך שהחיינו ביום השני.

עוסק במצוה

כמו כן יש לדון לענין עוסק במצוה, בתקע בשופר בשבת האם נפטר ממצוה אחרת, דלהגרע"א דאיכא קיום מצוה, אם כן נימא דנפטר ממצוה אחרת. משא"כ לחלקת יואב דליכא מצוה כלל, לא נפטר. אבל זה יהיה תלוי האם יש פטור של עוסק במצוה, היכא שהמצוה היא רק מצוה קיומית, ואכמ"ל.

והעיר בשו"ת יחווה דעת (ח"א סי' צ) שלכאורה זה נגד מה שכתבו התוס' (סוכה ג, א) שאם עובר על גזירה דרבנן לא יצא ידי חובתו כלל אף מן התורה, לענין מי שיושב בסוכה ושולחנו בתוך הבית. ואף להר"ן (פסחים קטז, א) שחולק על התוס', מכל מקום באופן שהפקיעו חז"ל המצוה בשב ואל תעשה, נראה שהעובר על דבריהם לא עשה ולא כלום.

גם בשו"ת חלקת יואב בקונטרס קבא דקשייתא (סי' צ"ט) הקשה על הגרע"א, ממ"ש התוס' (מנחות מ') והרא"ש (ציצית סי' י"ז), גבי סדין בציצית דנקט ב"ש פוטרין משום דלגמרי פטור והוי ברכה לבטלה. אלמא דהיכא שהפקיעו חכמים המצוה משום גזירה, אף בדיעבד לא יצא. ויש לדחות דשאני ברכה שאינו יכול לומר "וצונו" שחז"ל הפקיעו החיוב, אבל אולי יש קיום מצוה. ואינו דומה לאשה שמברכת על מ"ע שהז"ג, דשאני התם שאחרים מצווים כמבואר בראשונים, ואכמ"ל.

גם בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' רכב) כתב בפשיטות, שמכיון שיש כח בידי חז"ל לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, נעקרת המצוה לגמרי, ואם יטול לולב או יתקע בשופר ביום טוב שחל בשבת ויברך עליו, פשיטא דהוי ברכה לבטלה, וגם עובר על לאו דלא תסור.

קטן

כל הנ"ל נוגע גם להשאלה שדן החשק שלמה (מגילה ה, א) שקטן (מבני המוקפים חומה) שהגדיל ביום ט"ו אדר שחל בשבת, שבערב שבת אינו יוצא ידי חובת מקרא מגילה, כיון שעודנו קטן, שצריך לחזור ולקרות המגילה בשבת, ולא גזרינן ביה משום שמא יעבירנו, לפמ"ש הר"ן גבי מילה וכו' ע"ש. ר"ל שרק מצוה המוטלת על כל הצבור איכא חשש שמא יעבירנה, אבל במילה שהמצוה מוטלת על היחיד ליכא חשש. וכתב החו"ד שלפי האמור נראה שמצות מקרא מגילה נעקרה לגמרי מאותו יום. ויש להעיר על דבריו דרק לפי הבית שלמה, אבל שאר הסברות אינו נוגע לקטן, שהרי הוא טוען דליכא גזירה דרבה בקטן. ועי' בח"ש שיותר נוטה לומר שעקרו החיוב.

בשו"ת הר צבי (או"ח ב, פח) רצה לחלק בין מגילה לשופר, שלמסקנת הגמרא ריש מגילה כל ההקדמות והתקנה שלא לקרות בשבת אנשי כנה"ג בעצמן תקנו, והם אמרו שלשם איזה צורך שהוא יכולים לעוקרם ולהקדים זמן הקריאה כפי ראות עיני חכמים, ומכיון שאנשי כנה"ג מעיקרא נתנו רשות להקדים לעת הצורך רואים אנו אותה הקדמה כאילו אנשי כנה"ג בעצמן הקדימוה ועקרו מצות קריאה מיום השבת, ולכן לא נשאה בשבת שום מצוה כלל. משא"כ בשופר שחיובו מן התורה, אומר רע"א דאע"ג דחכמים אסרו תקיעת שופר בשבת, מ"מ המצוה של התורה לא נעקרה ממקומה, ולכן אם עבר ותקע קיים אמרינן ויצא ידי מצוה של תורה.

הלל

והנה נחלקו בגמ' (מגילה יד, א) בטעם הא דאין אומרי' הלל בפורים, או משום ש"קריאתה זו היא הלולא", או משום שעדיין "עבדי דאחשורוש אנא", וכתב המאירי שיש נ"מ בזה, שלטעם הראשון אם היה במקום שאין לו מגילה שקורא את ההלל שהרי לא נמנעה קריאתו אלא מפני שקריאת המגלה במקומו. אבל להטעם שעדיין עבדי אחשורוש היו ולא יצאו מעבדות לחירות, ואין לשון עבדי ה' נופל אלא בנס שאפשר לומר בו עבדי ה' לבד כגון נס של מצרים, אבל בזו עדיין עבדי אחשורוש היו, ולטעם זה אף מי שאין בידו מגלה אינו קורא את ההלל. וראשון נראה יותר ונכון.

ולפי"ז כתבו הפוסקים שמי שלא שמע המגילה בי"ד אז בשבת יאמר הלל שלם בלי ברכה. אמנם בספר שיבת ציון (כא) כתב דהוי חומרא דאתי לידי קולא, דהא אמרו חז"ל כל הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף, ומה"ט תמה המג"א (רס"י תקפ"ד) על האנשים האומרים תהלים בר"ה ויוהכ"פ, איך רשאים לומר הלל, ומתרץ המג"א דאם אומרים דרך תחינה ולא לשם קריאת הלל לית לן בה, ומעתה מי שנאנס ואינו יכול לקרות המגילה בפורים. וכדי לחוש לחומרת המאירי אומר הלל, זה בודאי אינו אומר דרך תחינה ובקשה, דהוא רוצה לצאת ידי המאירי, וא"כ יצא שכרו בהפסידו, דהא לרוב הפוסקים קיי"ל כרבא, דאינו רשאי לומר הלל בפורים, וא"כ אם אמר ה"ז בכלל מחרף ומגדף וכו' עיין שם, אבל באמת נשמר השע"ת בזה שכתב שיאמר הלל כקורא בתהלים, וכ"כ בכת"ס שם. ועי' שד"ח שם.

דרך קריאה או תפלה

אמנם בספר שיבת ציון (כא) כתב דהוי חומרא דאתי לידי קולא, דהא אמרו חז"ל כל הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף, ומה"ט תמה המג"א (רס"י תקפ"ד) על האנשים האומרים תהלים בר"ה

ויוהכ"פ, איך רשאים לומר הפרקים של הלל, ומתוך המג"א דאם אומרים דרך תחינה ולא לשם קריאת הלל לית לן בה. ומעתה מי שנאנס ואינו יכול לקרות המגילה בפורים, וכדי לחוש לחומרת המאירי אומר הלל, זה בודאי אינו אומר דרך תחינה ובקשה, שהוא רוצה לצאת ידי המאירי, וא"כ יצא שכרו בהפסידו, דהא לרוב הפוסקים קיי"ל כרבא, דאינו רשאי לומר הלל בפורים, וא"כ אם אמר ה"ז בכלל מחרף ומגדף. אבל באמת נשמר השע"ת בזה שכתב שיאמר הלל כקורא בתהלים, וכ"כ בכת"ס שם. ועי' שד"ח שם, וצ"ע דא"כ אין זה דרך "קריאה".

ומה"ט כתב בעל החוו"ד (הנ"ל) שהקטן שהגדיל בט"ו שחל בשבת יאמר כל ההלל בלא ברכה. ועי"ש שבשו"ת קול אליהו ח"ב (בקונט' מחנה ישראל סי' ט"ל) כתב שלפ"ז כשחל ט"ו בשבת היה מן הראוי לגמור את ההלל, כמו שאומרים בו על הנסים, אלא שלפי הטעם השני שבגמ' דאכתי עבדי אחשוורוש אנן א"צ לקרוא את ההלל. אבל אין זה מוכרח, שהרי כשיש קריאת מכילה אין הלל, א"כ אע"פ שהקריאה לא היה בפורים די בזה.

יום י"ד או ט"ו

בשו"ת מנחת יצחק (ח, סד ו, ז) דן במי שאין לו מגילה שלפי המאירי יאמר הלל, מתי יאמר ההלל אם בי"ד בזמן שהיה קורא המגילה, או כיון שאין קורא המגילה, רק אומר הלל, יאמר ביום ט"ו בפורים דילי.

עי"ש שרצה לתלות בב' הטעמים למה אין קורין המגילה בשב, שלפי ר"י הטעם משום שעניניהם של עניים תלויים למקרא מגילה, ולרבה משום גזירה שמא ילך אצך בקי וכו', א"כ לטעם שמא יעבירונו, שפיר י"ל דיקרא בט"ו בשבת, דבהלל אין טעם לאסור משום שמא יעבירונו, ולטעם שעניניהם של עניים נשואות למקרא מגילה, היינו ביום שיוצאים י"ח מחלקים לעניים, אם יקראו הלל במקום מגילה בשבת יפסדו העניים, יש לקרא הלל בי"ד בפורים דפרזים.

ובעיקר הנידון האם פוסקים כרבא או ר"נ נחלקו הראשונים, הרמב"ם (מגילה א, יג) כתב אין קורין בשבת גזירה שמא יעבירונו, ובהגמ"י שם כתב ודלא כר"י דאמר מפני שעניניהם של עניים נשואות למקרא מגילה, משמע דהלכתא כרבא. אמנם מדברי המג"א (סי' תרפ"ח) ומחצית השקל שם, משמע דהלכתא כר"י, דאף דקיי"ל הלכתא כרבא, מ"מ מדתניא כוותיה דר"י, משמע דהכי קיי"ל. וגם אפשר דרבה מודה לר"י, ואמר הטעם שמא יעבירונו שהוא טעם כולל גם לשופר ולולב, וכדסיים רבה ה"ט וכו'. וא"כ צריך להחמיר גם כטעם דר"י, והפמ"ג שם (א"א אות ט') כתב דלדידן אין נפ"מ, ולפי הנ"ל יש נפ"מ גדולה וצ"ע. אבל לענ"ד זה אינו שהרי אין עניניהם של עניים תלויים לקריאת ההלל אלא למקרא מגילה, א"כ ברור שיקרא את ההלל בט"ו.

ובספר ברכ"י (או"ח סימן תרצג) כתב שלפי הרמב"ם (ג, ו) שכתב שלא תקנו הלל בפורים, שקריאת המגילה היא ההלל, אפשר שאף מי אין לו מגילה לא יקרא ההלל בברכה, דמשום דקריאתה הלא לא תקון, ומאחר דלא תקון גם זה דלית ליה מגילה אין לו לקרות, דלא פלוג רבנן.

עשרה

איתא בשו"ע (או"ח תרצ, יח) מגילה בי"ד ובט"ו צריך לחזור אחר עשרה, ואם אי אפשר בעשרה קורים אותם ביחיד. וכתב הרמ"א שאם קראו אותה בציבור, ואיזה יחיד לא שמעה, יוכל לקרות אפילו לכתחלה ביחיד, הואיל וקורין אותם באותה העיר בעשרה. ועי' במשנ"ב (ס"ק סא) שאם איתרמי יום ט"ו בשבת דצריכין המוקפין להקדים ולקרותו בע"ש בודאי צריך לקבץ עשרה לקריאתו, ובזה עוד חמיר יותר דאי ליכא עשרה לא יברכו המוקפין עליה. מסביר שער הציון (ס"ק סא) טעם

הקריאה בלא ברכה, דזה תליא בדעות הראשונים אם לדברי רב וכן לרב אסי דשלא בזמנה קורים בעשרה הוא לעכובא או לכתחלה למצוה, לדברי הרי"ף והרשב"א והרמב"ן מיירי רב ורב אסי לענין דיעבד וממילא שלא בזמנה עשרה הוא לעכובא, ואף דלענין זמנה נקטינן דרך לכתחלה צריך לחזור אחר עשרה, שם יש עוד סברא דצריך לפסוק כרב משום דר' יוחנן קאי כוותיה, מה שאין כן שלא בזמנה, ודעת רש"י ורז"ה דהם מיירי רק לענין לכתחלה ולכך יקראנה בלי ברכה. עי"ש שכתב שאחר כך מצא בפרי חדש שגם הוא פסק כדברינו דיקראנה בלי ברכה.

וז"ל פר"ח ודע שפירוש "שלא בזמנה" היינו כשחל יום ט"ו להיות בשבת, ומוכחא הך מילתא, דאהא דקאמר רב בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד, פרכינן ומי אמר רב הכי, והא אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, פורים שחל להיות בשבת ערב שבת זמנא, ופרכינן ערב שבת זמנא והא שבת זמנא הוא, אלא לאו הכי קאמר שלא בזמנא זמנא, מה זמנא אפילו ביחיד אף שלא בזמנא אפילו ביחיד כו'. הנה מכאן מוכח בבירור שכל שהוא דחוי מעיקרו, "שלא בזמנא" מיקרו.

אמנם החזו"א חולק על המשנ"ב ועכ"פ בצירופים אחרים הורה לקרא עם ברכה. א' שיטת הראשונים שגם שלא בזמנא אפשר לברך. ב' שמבואר ברמב"ם (מגילה א, ז) דלא כדברחי המשנ"ב ודוקא כשקוראים המגילה קודם יום ארבעה עשר, כגון בני כפרים המקדימים ליום הכניסה, אין קוראים אותה אלא בעשרה, משמע שמוקפים חומה שמקדימים לקרות בארבעה עשר, נחשב כקוראים אותה בזמנה, כיון שזהו זמן קריאתה אז בכל העולם. ג' הביא מהאו"ז שמסתפק האם אפשר לצרף אלו שאינן בני חיובא למנין עשרה כגון קטן, משמע שאשה שהיא בר חיובא שפיר מצטרפת. (א"כ היכא שיש עשרה נשים שפיר דמי לקרא בברכה). ד' כתב שמה שכתב הרמ"א שאם כבר קראו בעשרה גם יחיד יכול לקרא בלי עשרה, שהולך גם על קריאה שלא בזמנה, וכנראה המשנ"ב הבין שמיירי לענין לכתחילה שאינו צריך לחזור אחר עשרה בקריאה בזמנה, ועי' בא"ח (מגילה אות כד) שזה המקור של הרמ"א שבאמת מיירי בזמנה לענין לכתחילה, וכנראה הבין החזו"א שמאותו סברא גם בשלא בזמנה אפשר לסמוך על הקריאה שהיה בעשרה, ודו"ק.

ומה שהביא הפר"ח ראייה מהגמ' שנחשב "שלא בזמנה", כתב החזו"א שטעה שהרי שם מיירי בי"ד שחל בשבת שמקדימים ליום הכניסה, א"כ אין את הסברא שזה זמן של רוב העולם.

ועי' ביח"ד (הנ"ל) שוכן הסכימו גאוני ירושלים בשנת התקכ"א שחל ט"ו באדר בשבת, שהקוראים לנשים ביום ששי, קוראים אותה בברכה. וכמבואר בשו"ת בני בנימין (דף ק"ד ע"ג) ע"ש. וכן פסק הגאון מהרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (חאו"ח סי' ק"ב - ק"ג). וכן כתב עוד הגרי"מ טוקצ'נסקי בספר עיר הקדש והמקדש ח"א (פרק כ"ו סי' ב') וכן עיקר.

סעודת פורים

דנו הפוסקים מתי הוא זמן סעודת פורים, האם זמנה בשבת שהוא יום ט"ו, או דלמא שאין שמנה אלא ביום א' שהוא באמת "אחרי" פורים.

בשו"ע (או"ח תרפח, ו) כתוב שאין עושים סעודת פורים עד יום אחד בשבת. וכתב המשנ"ב (ס"ק יח) דאמרינן בירושלמי ויעשו אותם בשבת, א"ל ימי משתה כתוב את ששמחתו תלויה בב"ד יצא זה ששמחתו בידי שמים היא. וה"ה ממילא ששילוח מנות גם ביום א' בשבת. והנה מהר"ל חביב האריך להוכיח דבבלי שלנו אין סובר כן ודעתו שהסעודה היא בשבת, ועשה כן מעשה בירושלים וגם משלוח מנות בשבת כי המנות הם מהסעודה. והרדב"ז (ח"א סימן קמ"ז) פסק כהשו"ע, וכן הוא ג"כ דעת המג"א והקרוב נתנאל ושו"ת נו"ב (ח"א סי' מב).

ולא יעבור

הרי"ף הביא דברי הירושלמי, וכתב הר"ן על זה ונראה לפי זה כשחל ט"ו אדר בשבת שהמוקפין חומה מקדימין לקרות המגילה בערב שבת, מכל מקום סעודת פורים אין עושים אותה עד יום אחד בשבת. והקשו על זה, שהיאך יאחרו המוקפין סעודת פורים לאחר ט"ו, והא כתיב ולא יעבור..

שיטת הרא"ה

וכתב הר"ן שמדוחק קושיות אלו פירש הרא"ה "סעודת פורים מאחרין" היינו לבני כפרים שמקדימין לקרות המגילה, ומכל מקום שמחת פורים לא תהא אלא בזמנה. וכתב הר"ן איני רואה שהירושלמי יסבול פירוש זה, דהא גרסינן התם, ר"ז בעי קמי ר' אבהו ויעשו אותם בשבת, א"ל לעשות אותם ימי משתה ושמחה כתיב, את שמחתו תלויה בבית דין, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים. כלומר ששמחת שבת אינה מתקנת מרדכי, ששמחתו בידי שמים היא. ולפיכך אי אפשר לפרש הירושלמי כפירוש הרא"ה. וכתב הר"ן דלא קשה מידי ד"לא יעבור" היינו לקריאה, אבל לשמחה לא דיבר הכתוב כלל, שכלפי שנתנה תורה זמנים נוספים מי"ד וט"ו, הוצרך לומר שמשום יום הכניסה מקדימין ולא מאחרין, לפיכך כתב ולא יעבור לאפוקי שיתסר ושיבסר. הילכך כשם שהקדימה אינו אלא לקריאה ולא לשמחה, כך מה שנאמר ולא יעבור היינו לקריאה ולא לשמחה, לפי שאינה בכלל אותם זמנים שנתרבו. ומעתה כיון שהשמחה אינה בכלל זה, כיון שאי אפשר לעשות סעודת פורים בשבת, נדחית לאחר השבת.

וז"ל שו"ת מהרלב"ח (סימן לב) בבואי לעיר הקדושה הזאת ירושלם עיר הקדש תוב"ב ברחמי שמים ונתתי אל לבי לדעת מעשה המצות הנהוגות בה אולי יזכני צורי לקיימן כראוי. באה לידי בתוכן מצות הפורים כשחל ט"ו בשבת והיה דבר חדש אצלי יען כי העיר הקדושה הזאת היא ודאי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון כמוזכר במשנה בסוף ערכין, נפל הספק בינינו בקצת חיוב דיני הפורים מתי נקיים אותם...

בדין הסעודה יש ספק כי כפי הנראה מהירושלמי מאחרים אותה ליום ראשון, וכיון שהביאו הרי"ף ז"ל נראה דראוי לעשות כן. גם בספר כל בו כן כתב בפירוש והעתיקו מספר ארחות חיים, ושמענו שגדולי החכמים הנמצאים בעיר הקדושה הזאת עתה מקרוב חלקם בחיים כן הנהיגו. אבל כתב שהדבר הזה קשה מאד לשכל לקבלו, שכיון שחיוב הסעודה בפורים אנו לומדין ממה שאמר הכתוב "שמחה ומשתה" ועקר הפסוק בא לומר שאסורים בהספד ותענית, וביום ראשון מותר בתענית לבני עיירות לפחות, ויש לנו לאסור של זה בזה איך יעשו בני ט"ו הסעודה ביום שיכולים להתענות בו בני י"ד.

והנני מודה שטעות גדולה היא אלי לחלוק על זה מכח השכל כיון שבירושלמי נאמר, ועם כל זה לענין מעשה אומר שכיון שהרמב"ם ז"ל אין כן דעתו בודאי כמבואר בהלכות שלא כתב שינוי כלל בענין הסעודה כשחל ט"ו בשבת לא להקדים ולא לאחר כמו שכתב בענין קריאת המגילה. גם הרא"ה פ' הירושלמי באופן לא ימשך הדין הנזכר, ועם היות שאינו סובל פירושו הירושמי, לפחות אין ראיה מהרי"ף ז"ל שהביא הירושלמי לפסוק שמאחרים הסעודה ביום ראשון. ונראה שטעמם ז"ל שהתלמוד שלנו חולק על הירושמי כיון שאמרו סתם אבל שמחה אינה נוהגת אלא בזמנה מלבד, אותם הקושיות שהקשה הר"ן כנגד אותו הירושמי מתלמוד שלנו ועם היות שהוא טרח להשיבה עם כל זה בעיני כל הראשונים והרמב"ם ז"ל עמהם נראה שהתלמוד שלנו חולק על אותו הירושלמי ואין לעשות כמותו.

עוד הביא תשובה לרבני צרפת שבאותן הדורות שחל י"ד בשבת והיו מקדימין כפרים ועיירות ליום הכניסה ולעולם אימא לך השמחה עצמה היו עושים בשבת, וגם חמשה עשר דמוקפים דמקלע בשבת שנינו כפרים מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות ומוקפות חומה בערב שבת, ולעולם אימא לך לשמחת מוקפים בשבת עבדי לה.

עוד כתב שהחכם השלם כהר"ר ישראל אשכנזי הביא ראיה מגמ' (מגילה ל, א) דלא כהירושלמי, וז"ל הגמ' איתמר פורים שחל להיות בערב שבת רב אמר מקדימין פרשת זכור ושמואל אמר מאחרין, רב אמר מקדימין כי היכי דלא תיקדום עשיה לזכירה, ושמואל אמר מאחרין אמר לך כיון דאיכא מוקפין דעבדי בהמיסר עשיה וזכירה בהדי הדדי קא אתיין. הרי אמרו בכאן בפירוש דעבדי מוקפין בחמסר. ואם הסעודה אינן עושים בט"ו מאי קעבדי, הרי מקרא מגלה ומתנות עבדי בי"ד. מלבד שסתם עשייה בפורים הוא על המשתה. וכן אמרו בריש המסכתא אשכחן עשייה זכירה מנא לן וכו'.

בספר האשכול (חלק ב' עמוד כ"ט) תירץ, שמכיון שהמוקפין שעושין הסעודה ביום ראשון לתשלומין של שבת היא, וגם בשבת עושים סעודה, ומכריזים פורים בעל הנסים, וקוראים בפרשת עמלק, היינו עשייה. וכן תירץ כיוצא בזה הפר"ח (סי' תרפ"ח סעיף ו'). וע"ע שו"ת הרשב"ץ (ח"ג סי' רצ"ח) שיישב קושיא זו בכמה אופנים ע"ש.

ובשו"ת יחו"ד הביא דברי תשובות הראב"י (סי' לו) שכתב בפשיטות שט"ו דמוקפין דמיקלע בשבת, שנינו, עיירות גדולות ומוקפין חומה קוראים בע"ש, ולעולם אימא לך דשמחת מוקפין בשבת עבדי לה. וכן הוא בשו"ת הראב"י הנד"מ (סי' קמ"ד) ע"ש. נמצא שיש סתירה בזה בין תשובת ראב"י למה שכתב בספר האשכול הנ"ל.

ובחידושי הריטב"א (מגילה ה' ע"א) ד"ה עוד, כתב לדחות מהלכה דברי הירושלמי, והעלה שסעודת פורים נעשית בשבת ע"ש. ומכל מקום לענין מעשה העיקר כדברי הירושלמי, וכמו שפסקו הרי"ף והר"ן והארחות חיים, ומרן השלחן ערוך, והרדב"ז, והמגן אברהם, והגאון מהר"א מוילנא, והנודע ביהודה, ופאת השלחן, ומהר"י עייאש, ומהר"ש קלוגר. גם בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סי' תקי"ד) האריך ליישב דברי מרן השלחן ערוך בזה ע"ש.

יש עוד שיטה הובא בר"ן שסעודת פורים אוכלים ביום ששי.

משלוח מנות

מבואר בפוסקים שמצות משלוח מנות תלוי בסעודת פורים ולכן מעיקר הדין חיוב מ"מ הוא ביום ראשון ט"ז אדר. ולפי מהרלב"ח שסעודת פורים בשבת אז גם מ"מ הוא בשבת. ולכן אלו שמחמירים להוסיף תבשיל בשבת כדי לצאת השיטות א"כ יש להחמיר גם לשלוח מנות בשבת. ואם אין עירו יש להזמין מישהו לסעודתו ויקיים מצות מ"מ בסעודה עצמו. וז"ל הפר"ח (תרצה, א) כפי מה שכתבתי לעיל (תרפח אות ו) לעשות הסעודה ביום ט"ו וט"ז, וגם חייבים לשלוח מנות בשני הימים.

אמנם ראיתי ביחו"ד (שם) לפקפק על נתינת מ"מ בשבת משום גזירה דרבה. ובארחות חיים (הלכות פורים אות ל"ו) כתב, סעודת פורים כשחל בשבת מאחרים אותה ואין מקדימים, והטעם שאין עושים אותה בשבת, משום שאין יכולים לקיים ומשלוח מנות איש לרעהו. וכן כתב המאירי (מגילה ה, א) שאחר שהביא דברי הירושלמי, סיים, ועוד שהרי משלוח מנות היה נדחה. כלומר, שאם תהיה סעודת פורים בשבת יצטרכו לשלוח מנות בשבת, ויש לגזור משום דרבה, ובע"כ לדחותה אחר השבת.

שוב הביא תשובת מהר"ם די לונזאנו (שנדפסה בירחון מוריה שבט תשל"ז) שעמד בזה על המהרלב"ח, שאיסור גמור הוא לשלוח מנות בשבת, ק"ו ממגילה שגזרו בה משום דרבה, וחששו למיעוטא שאינם בקיאים וכו', וכל שכן משלוח מנות שאי אפשר בשבת.

שמחה בשבת

בעצם דברי הירושלמי את שמחתו תלויה בבית דין, "יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים", העיר ממה שכתבו בתשובת הגאונים (שערי תשובה סי' ל'), דבשבת כיון דעונג כתיב ביה, וקראת לשבת עונג, שמחה לא כתיב ביה, אומרים בו צידוק הדין ע"ש. ובתוס' (מו"ק כג, ב) כתבו שאע"פ ששבת עולה למנין שבעה של אבלות, רגל אינו עולה למנין שבעה, הואיל וכתוב ברגלים שמחה, ואין בהם דין אבלות כלל, אבל שבת לא כתיב בה שמחה ע"כ. גם בתוס' רבי יהודה החסיד (ברכות מט, א) כתב שבשבת לא אשכחן דכתיב ביה שמחה. וא"כ אין שמחת השבת תלויה בידי שמים, ואפשר לקיים מצות סעודת פורים בשבת, וכדברי מהרלנ"ח שדוחה דברי הירושלמי מהלכה.

ובשו"ת שערי דעה (ח"א סי' כ"ה) העיר כן ביישוב דברי המהרלב"ח, על פי מה שכתב הבכור שור (בחידושו לתענית ל, א) שלפי הגמרא שלנו שעונג לחוד ושמחה לחוד, שבת לא מיקרי יום שמחה, לפי זה מותר לעשות סעודת פורים בשבת. ע"ש. ובברכ"י (תרפח, טו) הביא ג"כ דברי הפר"ח, וסיים ואני אומר שהמחמיר תבוא עליו ברכה, אבל לענין הלכה כיון שמבואר בירושלמי לעשות הסעודה ביום ראשון ויש להשוותו למה שנאמר בתלמוד שלנו, הכי נקטינן, וכהסכמת מרן והרדב"ז לעשות הסעודה ביום ראשון עכת"ד.

סעודת פורים במוצ"ק

המשך חכמה בפירושו למג"א כתב וז"ל ולכן אמר בירושלמי דסעודת פורים שחל בשבת מאחרין בליל ט"ז, שהמנוחה היה בו אז, ולא שייך על זה "לא יעבור" (פסוק כז) כמו דפרישית.

בשו"ת יחו"ד (הנ"ל) מסכם כל הדינים וז"ל: א' ביום ששי שהוא יום ארבעה עשר באדר, קוראים את המגילה ונותנים מתנות לאביונים. ומותרים בעשיית מלאכה. ב' בשבת שהוא ט"ו באדר מוציאים ספר תורה שני וקוראים בו פרשת ויבוא עמלק, ומפטירים פקדתי. ואומרים על הנסים בהודאה, בין בתפלה ובין בברכת המזון. ואין אומרים צדקתך במנחה. וטוב להוסיף מנה של תבשיל בסעודות השבת לכבוד פורים. ג' ביום ראשון אין נופלים על פניהם ואין אומרים וידוי ותחנונים. ועושים סעודת פורים בשמחה ובמשתה, ואין אומרים על הנסים לא בתפלה ולא בברכת המזון, ובסעודת פורים יאמרו על הנסים באמצע הרחמן. ושולחים משלוח מנות איש לרעהו.